

"Tasallut-u medeniyetin zamanında âlemin hükümrani, ilim ve mârifettir. Müvellidi medeniyet ve şanı tezeyyüd ve ömrü ebedî olduğundan herhangi devletin hayat ve müdebbiri olmuş ise,.. " İzah eder misiniz?

"Tasallut-u medeniyetin zamanında âlemin hükümrani ilim ve marifettir. Müvellidi medeniyet; ve şânı tezayüd; ve ömrü ebedî olduğundan herhangi devletin hayat ve müdebbiri olmuşsa, o hükûmeti kendi gibi kayd-ı ömr-ü tabîden ve ecel-i inkırazdan tahlis ve küre-i arz kadar yaşamasına istidat vermiş. Kitab-ı Avrupa sahâifi bunu alenen gösteriyor."(1)

Bu çağın kuvvet ve hükmü ilim ve eğitimidir. Kim ilim ve eğitimi elinde bulundurursa kuvvet ve hüküm de ona ait olur. Avrupa reform ve Rönesans süreci ile ilim ve eğitimi ele geçirdiği için, kuvvet ve hüküm de onların eline geçmiştir. İslam dünyası ilim ve eğitimde gerileyip yozlaştığı için kuvvet ve hükmü elinden kaçırmıştır.

İlim ve eğitim devlet ve milletlerin ömrünü uzatan bir iksir gibidir.

Eski ve yeni hükümet açıkça ifade edilmediği için biz bu ifadeden Osmanlının meşruti ve gayr-ı meşruti yönetimlerini anlıyoruz. Osmanlının meşruti hükümetleri ilim ve eğitime ağırlık vermek istemiş, ama zaman yetmemiş.

(1) bk. [Divan-ı Harb-i Örfî, Hürriyete Hitap](#).